

תגובה ל"תכלת בימינו" בהצופה

מואיז נבון

הצופה, י"א באייר תשס"ג

למאמר "תכלת בימינו" (ע"י א. שרגאי, הצופה, ט"ז בניסן תשס"ג) היה יותר נכון להיקרא "תכלת בימינו" (של הרבי מראדזין) כי, בניגוד להכרזת הפתיחה שכוונת המאמר היא הבהרת הנושא כליל, המחבר בעצם רק סיפק מבט היסטורי על הכחול של ראדזין והסביר למה אנשים עדיין לובשים אותו. מה ששכח לציין הוא שאחד מיסודות של זיהוי החלזון הוא שדמו יהיה יסוד הצבע, שזהו העיקר. האדמו"ר עצמו כתב בספרו פתיל תכלת (דף פד): "ובעזה"י עלה בידי להוציא מהדם השחור כדי את צבע התכלת באופן שאין שום דבר מסייע להצבע רק דם החלזון והסממנים הם משוללי צבע ורק פועלים להוציא הצבע מהדם." והנה מאז הוכח בוודאות שהצבע המיוצר ע"י הצביעה לבית ראדזין הוא צבע סינתטי "כחול פרוסי" הידוע. תהליך הכנת הצבע מפרק את דם הדיונון לחלקיו ומחבר אותם לסממנים הניתנים עמו ביורה, והסממנים הם חלק עיקרי בצבע – ואפילו יותר מדם החלזון עצמו (ע"י מאמרו של זיידרמן בספר "ארגמן המלכותי ותכלת התנכ"י", עמ' 208). הרב הרצוג ידע את זה ובגלל העובדה הזאת פסל במפורש את ה"תכלת" של ראדזין גם בדוקטורט שלו וגם בפרסום אקדמי לאחר מכן (ע"י בספר "ארגמן המלכותי ותכלת התנכ"י", עמ' 117, 145). וכך דבריו: "הזיהוי שלו הוא שגוי לחלוטין". ומאחר שאין הסממנים "משוללי צבע ורק פועלים להוציא הצבע מהדם", עלינו להשליך את הדיונון של ראדזין חזרה לים הצבעים הלא-כשרים – כמו שהאדמו"ר בעצמו היה עושה.

עכשיו, לגבי ה"זיהוי השלישי", למרות שקיבל חשיפה ראשונית על ידי עבודה של דר' זיידרמן, הוא פרי מחקר ההלכתי של הרב אליהו טבגר ומאמצים לשמה של מקימי עמותת פתיל תכלת. להגיד שהתכלת הזו אין לה תמיכה רבנית הוא פשוט התעלמות מהעובדות. הרב דוב ליאור, רב העיר קרית ארבע, פסק בפסיקה כתובה על תמיכתו "שיש עניין להטיל תכלת", וכמו כן גם הרב צבי שכטר, ראש כולל בשיבה אוניברסיטה. הרשימה הארוכה של רבנים שתומכים ולובשים תכלת בפומבי כוללת את הרב שבת רפפורט, אורך אגרת משה, הרב צפניה דרורי, רב העיר קרית שמונה, הרב משה טנדלר, הרב אברהם טוורסקי, ועוד. ובנוסף יש את כל הרבנים בעולם החרדי שלקחו החלטה פרטית ללבוש בצנע על מנת לקיים המצווה בלי לעורר התנגדויות.

אבל כל זה שולי נוכח מהות העניין שהוא: האם חלזון הארגמן קהה הקוצים (מורקס טרונקולוס בלע"ז, מה שקרא שרגאי "הזיהוי השלישי") תואם לדרשות חז"ל. הבה נראה רק אחת מהנקודות היותר בולטות שגורמת לציבור הדתי לקנות מעל ארבע מאות סטים כל חודש (וזה ללא פרסום מצד העמותה).

לגבי צבע התכלת הגמרא מביאה אמירה לא חד משמעית: "התכלת דומה לים, וים דומה לרקיע, ורקיע לכסא הכבוד..." (מנחות מג:). האמירה הזאת פותחת יותר מידי אפשרויות של גוונים כך שאי אפשר להסיק מסקנה ברורה ולהגדיר את הגוון הנדרש. ברם, יש אמירה אחרת בגמרא שכן מציינת את הגוון הצבע במדויק: "אמר הקדוש ברוך הוא: אני הוא שהבחנתי במצרים בין טיפה של בכור לטיפה שאינה של בכור - אני הוא שעתיד ליפרע ממי... שתולה קלא אילן ובגדו ואומר תכלת הוא" (בבה מציע סא:). זיהו קלא אילן בעקביות כצמח שממנו מפיקים הצבע אינדיגו (הערוך ד"ה קלא אילן; רדב"ז שו"ת ב: תרפ"ה). משמעות הגמרא הזאת היא שכמו שאין אדם בהסתכלות פיזית על אדם אחר שיכול להבחין אם הוא בכור, כך אין אדם בהסתכלות פיזית על חוט צבוע תכלת שיכול להבחין אם מקור הצבע הוא קלא אילן או החלזון. חשוב לציין שהנקודה העיקרית כאן היא לא אם הייתה בדיקה כימית להבדיל בין המקורות אלא שבאופן ויזואלי הצבע הסופי בצמר היה בלתי נבדל בין מהצמח בין מהחלזון. ואפילו לעיניים הכי מיומנות של האמוראים בגמרא שהיו ידועים עבור "יכולת חדה להבחין בצבעים" (ר' שבת רפפורט, "סימנים וזיהוי התכלת"). ואכן, יוצא שהצבע הכחול המופק מהארגמן קהה הקוצים הוא זהה מולקולארית לצבע הכחול המופק מהצמח קלא אילן!! (ע"י מאמרו של אלסנר וספאניר בספר "ארגמן המלכותי ותכלת התנכ"י", עמ' 175).

בקשר למסקנות הרב הרצוג אודות הארגמן קהה קוצים הוא כותב שהמורקס טרונקולוס הוא "המועמד המתאים ביותר" למקור התכלת ("ארגמן המלכותי ותכלת התנכ"י", עמ' 70). המכשול העיקרי, שעמד בפני קביעה זו היה העובדה שבתהליכי הצביעה באותם הזמנים לא ידעו להפיק

ממנו גוון כחול טהור. אחרי כשבעים שנה פרופסור אוטו אֶלְסֶנְר, ממכללת שנקר למדעי הטקסטיל בישראל, גילה את סוד הפקת הגוון הכחול הטהור מחלזון ארגמון קהה קוצים, והסיר בכך את המכשול שעמד בפני הרב הרצוג. יחד עם פרופסור אהוד שְפִינֵר מאוניברסיטת חיפה, הוא חקר את המרכיבים הכימיים של צבע הארגמון ומצא, שכאשר הצבע, הנמצא במצב מחזור (הכרחי לצביעת הצמר), נחשף לאור אולטרה סגולי (אור השמש), משתנה גוון מסגול (דִיֶּרֹמוֹאִינְדִּיגו) לכחול טהור (אִינְדִּיגו) - ("ארגמן המלכותי ותכלת התנכיי", עמ' 175).

ולגבי הינטינה, הרב הרצוג היצע אותו במילים הפחות נלהבות הללו: "אם לעת עתה כל תקווה לגלות את החילזון של תכלת במין של משפחת מורקס או פורפורה תינטש, היינו יכולים לעשות יותר גרוע מלהציע הינטינה כזיהוי לא בלתי אפשרי" ("ארגמן המלכותי ותכלת התנכיי", עמ' 71, 141).

לסיכום אני מזמין כל אחד להתעמק בנושא ולבקר באתר שלנו באינטרנט (www.tekhelet.com) בו ניתן למצוא הרבה חומר למחשבה) וגם לבקר במפעל הצנוע שלנו בכפר אדומים ולראות את כל התהליך לשם מצוות ציצית.